

ЕКОНОМІКА, ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ

УДК 332.146.2(477.62)

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК МАШИНОБУДУВАННЯ ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ

Е. В. Павлиш, канд. екон. наук (Донецький Національний технічний університет)

Рассмотрены факторы региональной конкурентоспособности. Определены компоненты инновационного развития региона, роль и место в нем инновационного развития машиностроения.

Розглянуто чинники регіональної конкурентоспроможності. Визначено компоненти інноваційного розвитку регіону, роль та місце в ньому інноваційного розвитку машинобудування.

Factors of regional competitiveness are considered. Components of innovative development of the region, the role and the place of innovative development of mechanical engineering are defined.

Постановка проблеми. Серед головних напрямків забезпечення конкурентоспроможності регіону, висвітлених у сучасних наукових дослідженнях, можна виділити різноманітні прямі й непрямі заходи із стимулювання інноваційного розвитку території. Серед методів, які застосовувались для виконання цього завдання в нашій країні, слід відзначити такі, як законодавче запровадження спеціального режиму інвестування та спеціального режиму інноваційної діяльності.

Втім, практичне використання цих методів в умовах України продемонструвало неоднозначні результати. Зокрема, застосування спеціального режиму інвестування створило в період з 1999 по 2004 рр. умови для оновлення основних виробничих фондів промислових підприємств, але не забезпечило необхідних обсягів надходжень інвестиційних ресурсів до стратегічних галузей, що привело до поглиблення структурних деформацій вітчизняної промисловості. Створення на основі закону “Про спеціальний режим інноваційної діяльності” технопарків дозволило певною мірою активізувати науково-дослідницьку діяльність, проте відсутність дієвих механізмів комерціалізації інноваційних продуктів на регіональному рівні призвела до витіснення вітчизняних розробок з ринку та активного заміщення їх імпортними технологіями.

Як результат, при стабільно високих показниках зростання валового внутрішнього продукту України протягом 2001...2004 рр. кількість інноваційно-активних підприємств, впроваджених нових технологічних процесів та видів нової продукції продовжувала знижуватись при одночасному зростанні витрат на інноваційну діяльність, що свідчить про її неефективність. У кінцевому рахунку істотні зміни в економічній політиці держави в 2005 р.

привели до певної кризи вітчизняної промисловості, підтверджуючи тезу про відсутність стійких внутрішніх умов інтенсивного розвитку країни в цілому та окремих її регіонів, а отже, й про незадовільний стан макроекономічної конкурентоспроможності.

Таким чином, проблема визначення чинників та розроблення заходів щодо забезпечення регіональної конкурентоспроможності в сучасних умовах залишається для України актуальною. Виходячи з цього, метою даної статті є визначення сутності чинників регіональної конкурентоспроможності та природи їх впливу на економічний розвиток регіону.

Викладення основного матеріалу. Дотепер найбільш розробленою в наукових дослідженнях є конкурентоспроможність на мікрорівні, тобто конкурентоспроможність продукції промислового підприємства або галузі. Що стосується конкурентоспроможності на регіональному та загальнодержавному рівні, то це питання є предметом численних наукових та науково-практичних дискусій, особливо для країн з відносно невисоким рівнем економічного розвитку.

На сьогодні існує багато різноманітних визначень регіональної конкурентоспроможності. Серед них можна виділити такі:

в рамках проекту ОЕСР “Інфраструктура для промислової конкурентоспроможності” запропоновано розуміти під конкурентоспроможністю “спроможність компаній, галузей промисловості, регіонів, націй або груп сусідніх країн виробляти високий рівень доходу й зайнятості, знаходячись в умовах міжнародної конкуренції” [1, с. 116];

конкурентоспроможність регіону – це спроможність розташованих на його території підприємств змагатися з реальними та потенційними конкурентами за споживача на цільовому сегменті ринку в конкретний період часу завдяки певному сполученню властивостей товарів, які вони виготовляють, умов відтворення основних факторів виробництва й використання інших керованих факторів [2, с. 80];

конкурентоспроможність регіону – зумовлене економічними, соціальними, політичними та іншими факторами становище регіону та його окремих товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках, що виражається через показники (індикатори), які адекватно характеризують такий стан і його динаміку [3, с. 30];

конкурентоспроможність регіону – здатність регіону забезпечувати виробництво конкурентоздатних на міжнародному рівні товарі і послуг в умовах ефективного споживання існуючих факторів виробництва (економічного потенціалу), використання існуючих і створення нових конкурентних переваг, збереження (підвищення) рівня життя при дотриманні міжнародних екологічних стандартів [4, с. 52–53].

Систематизуючи існуючі підходи до визначення конкурентоспроможності регіону, можна визначити її, як *здатність використовувати конкурентні переваги та позиції регіону на цільових ринках з метою створення й забезпечення комфортних умов життєдіяльності та існування усім суб'єктам, що знаходяться на його території (підприємствам, організаціям,*

установам і мешканцям). Запропонований підхід вимагає визначення тих параметрів економічної системи регіону, які в першу чергу використовуються для визначення його конкурентних позицій. При цьому, розглядаючи конкурентоспроможність регіону як елемент міжнародної конкурентоспроможності країни в цілому, необхідно розглядати ці параметри у взаємозв'язку з загальнодержавними показниками конкурентоспроможності.

Як відзначає російський економіст М. Гельвановський, "...Конкурентоспроможність може бути досягнута і на базі нетехнологічних переваг завдяки, передусім, низькій вартості факторів виробництва і девальвації національної валюти. Проте це – конкурентоспроможність бідних країн... Нетехнологічні конкурентні переваги відіграють важливу роль в галузях з високою взаємозамінністю продукції з переважанням в експорті низькотехнологічних продуктів" [5, с. 72]. У праці [6, с. 77] відзначено, що важливими показниками конкурентоспроможності національної економіки є частка інноваційної продукції в загальному обсязі виготовленої продукції та частка машинобудування і металообробки в промисловому виробництві. Критичними значеннями цих показників є відповідно 15 % та 25 %. Якщо реальні показники національної економіки є нижчими за критичні, економічна безпека країни знаходиться в нестабільному стані.

Очевидними є причини, через які саме ці два параметри мають таке велике значення. Адже економічний розвиток передусім передбачає підвищення ефективності господарської діяльності (зниження матеріало- та енергоємності промисловості, підвищення продуктивності праці тощо). В умовах промислового виробництва ці процеси відбуваються шляхом впровадження технічних та процесних інновацій, тобто нової техніки та обладнання, виробленого машинобудівними підприємствами. Так, інновація в машинобудуванні спричиняє мультиплікативний ефект, створюючи низку інновацій в інших галузях, які використовують нову і вдосконалену машинобудівну продукцію. Іншими словами, інновація в машинобудуванні приводить до комплексних інновацій в інших галузях і ініціює інноваційну модель розвитку економіки регіону та країни в цілому.

У ситуації, що склалася, роль машинобудівного комплексу в формуванні конкурентоспроможності регіону значно зростає. Розміщення машинобудівної галузі на території України характеризується нерівномірністю. Зокрема, близько 53 % випуску товарної продукції, 51 % чисельності виробничого персоналу і 55 % вартості виробничих фондів зосереджені в Донецькому та Придніпровському економічних районах [7, с. 12].

У Донецькій області кожне п'яте промислове підприємство належить до машинобудівного комплексу, де працює майже кожний шостий працівник індустрії. За обсягами реалізації продукції машинобудівні підприємства поступаються лише металургії, за чисельністю зайнятих – вугільній промисловості і металургії. Динаміку індексу продукції машинобудування Донецької області наведено на рис. 1.

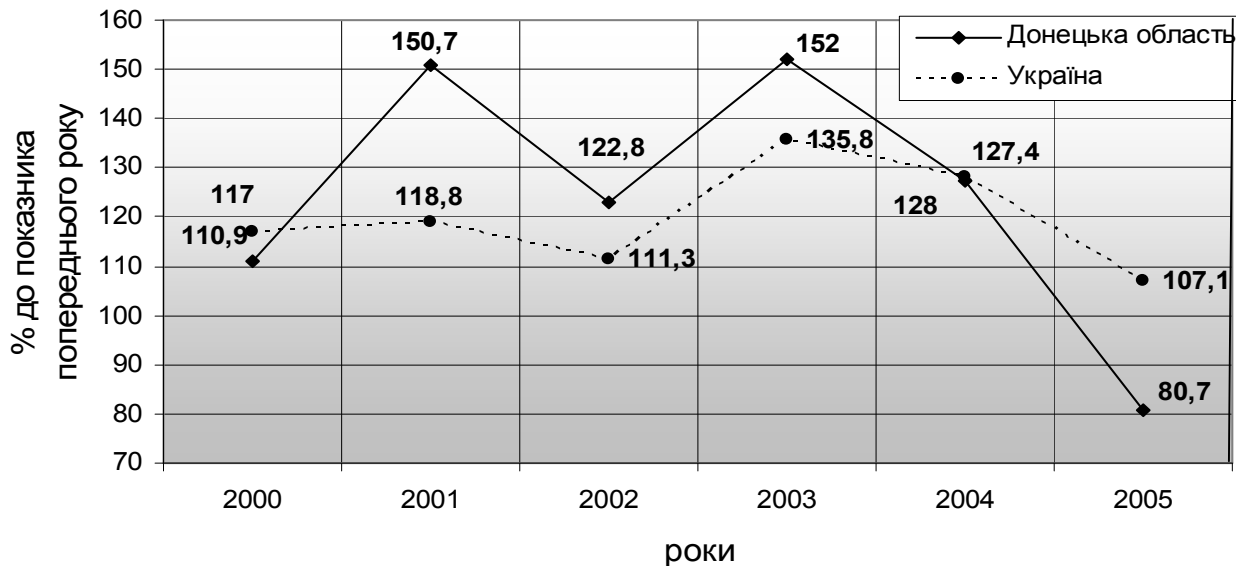

Рис. 1. Індекси продукції машинобудування протягом 2000–2005 рр. (у % до попереднього року) [8, с. 100]

Індекси продукції в машинобудуванні протягом 2000–2004 рр. стабільно перевищували 100 %. Проте в 2005 р. відбувся істотний спад виробництва (індекс продукції машинобудування склав 80,7 %). Динаміку зміни частки машинобудівної продукції в експорті та імпорті Донецької області наведено на рис. 2.

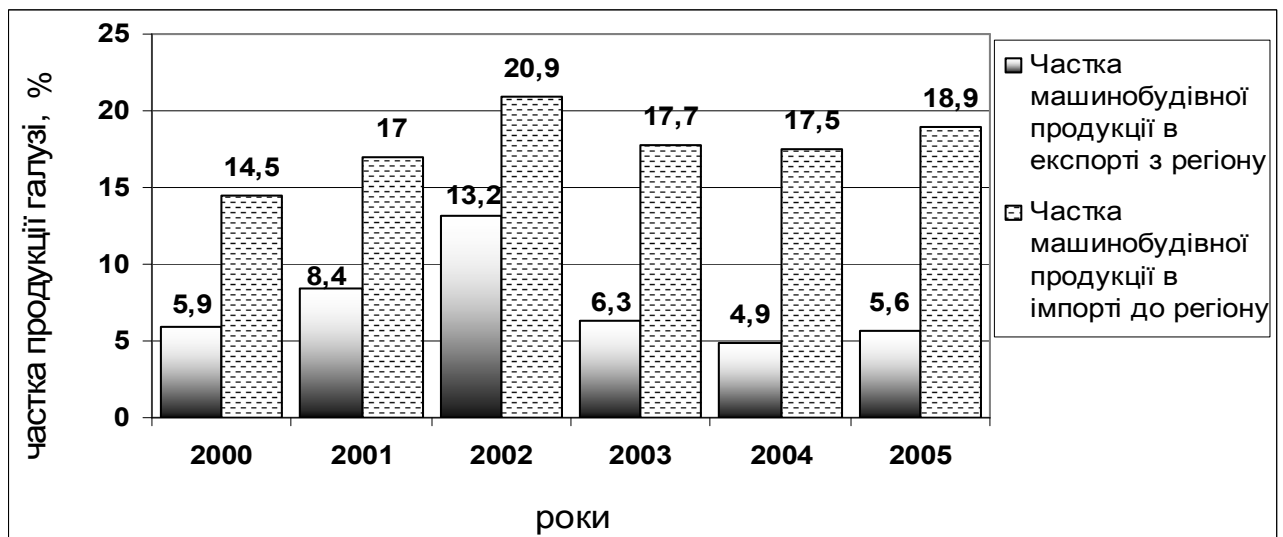

Рис. 2. Динаміка зміни частки машинобудівної продукції в експорті та імпорті Донецької області протягом 2000–2005 рр. (побудовано за [8, с. 166], [9, с. 158], [10, с. 92], [11, с. 86–87], [12, с. 91–92])

При тому, що в експорті з регіону на даний момент переважає продукція металургійної галузі (76,8 % в 2005 р.), спостерігається чітка тенденція до зниження в ньому частки машин та устаткування (5,9 % в 2000 р., 5,6 % в 2005 р.). При цьому частка машин та устаткування в імпорті до регіону зростає (з 14,5 % в 2000 р. до 18,9 % в 2005 р.).

Розвиток промисловості регіону в означений період залишався переважно екстенсивним. В той же час, за статистичними даними, в 2002 р. з 60 машинобудівних підприємств інновації впроваджували 19. У 2004 р. інноваційною діяльністю в Донецькій області вже займалося 35 машинобудівних підприємств або майже 23 % загальної їх кількості (у 2003 р. – 31 підприємство або 19,7 %). Серед інноваційно-активних підприємств області 38 % – підприємства машинобудівного комплексу. Взагалі динаміку інноваційної активності машинобудівних підприємств можна охарактеризувати як позитивну на тлі загальнопромислових тенденцій по регіону (рис. 3).

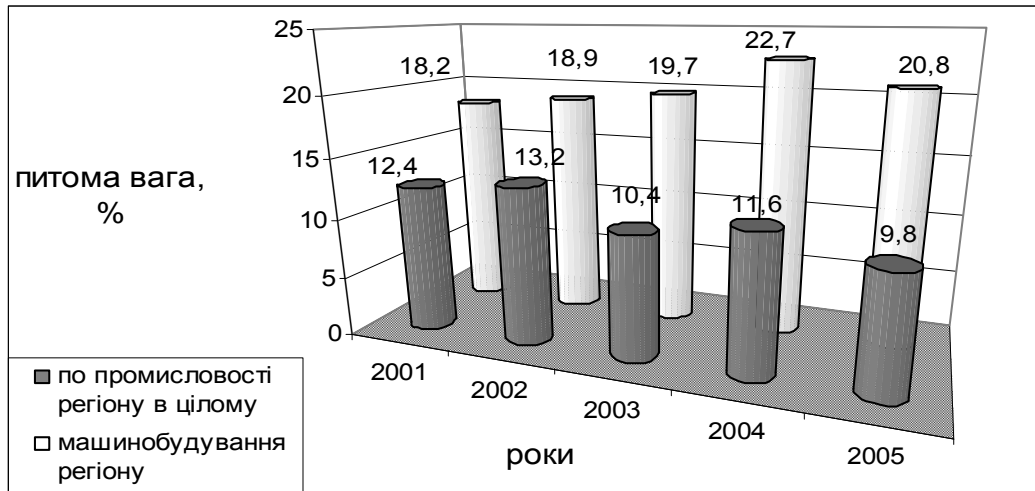

Рис. 3. Порівняння питомої ваги інноваційно-активних підприємств у машинобудівному комплексі і в промисловості регіону взагалі [13, с. 2], [14, с. 3]

У 2004 р. підприємства машинобудівного комплексу придбали 11 нових технологій. У цьому ж році було впроваджено 56 нових прогресивних технологічних процесів із 115 в цілому по промисловості. До того ж кількість освоєних нових технологічних процесів підприємствами машинобудування кожний рік збільшується: у 2001 р. – 39, у 2002 р. – 41, у 2003 р. – 48 (рис. 4).

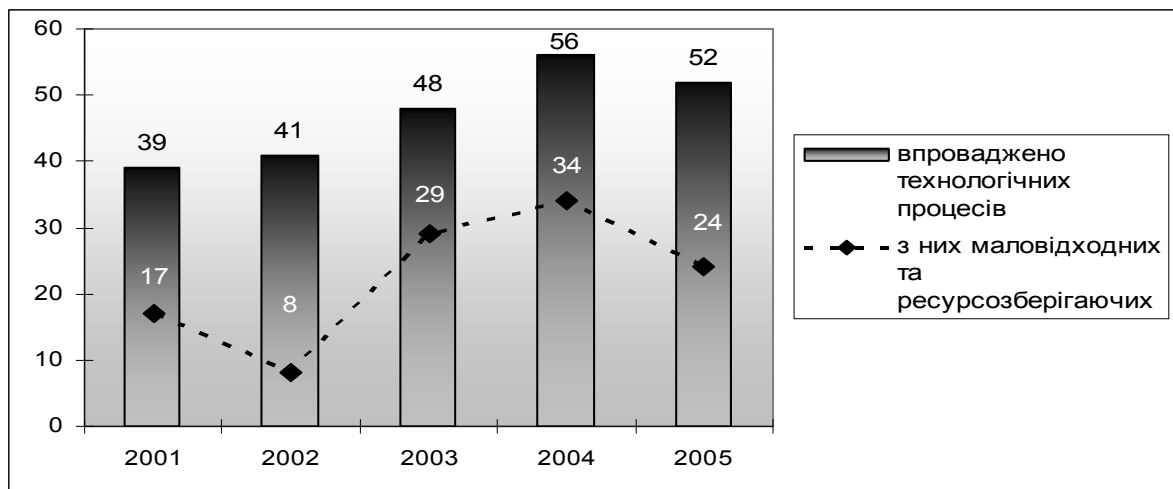

Рис. 4. Кількість впроваджених нових технологічних процесів машинобудівними підприємствами Донецької області [13, с. 5], [14, с. 5]

Отже, можна стверджувати, що машинобудівний комплекс Донецького регіону є центром регіональної інноваційної активності.

Вищевикладене зумовлює необхідність детального аналізу понятійного апарату інноватики. За об'єктом змін виділяють чотири типи інновацій: продуктні, технічні, процесні та організаційно-управлінські [15, с. 46].

Продуктні інновації дозволяють створювати нові товари. Вони варіюються від істотного розширення номенклатури до підвищення споживчих якостей традиційної продукції.

Технічні інновації, тобто введення в експлуатацію нового обладнання, найчастіше обумовлені переходом до випуску нової продукції або необхідністю кардинального поліпшення якості виробів, що вже випускаються.

Процесні інновації дозволяють використовувати нові технологічні процеси для виробництва традиційних і нових товарів.

Організаційно-управлінські інновації, як правило, супроводжують три попередні типи інновацій, але можуть бути і самостійними, спрямованими на підвищення ефективності господарювання економічного суб'єкта.

Підходи до класифікації інновацій, викладені вище, дозволяють виділити три різновиди інновацій з точки зору сфери їх застосування та виду очікуваного ефекту від їх здійснення:

Виробнича інновація – застосування в практичній діяльності результатів інтелектуальної проектно-конструкторської праці, спрямоване на отримання додаткового економічного та (або) екологічного ефекту функціонування промислового об'єкта.

Адміністративна інновація – структурна або функціональна зміна (корекція) системи управління, спрямована на досягнення підвищеного позитивного ефекту функціонування об'єкта управління.

Соціальна інновація – структурна або функціональна зміна соціальної системи, спрямована на досягнення додаткового соціального ефекту.

Виробничі, адміністративні та соціальні інновації взаємодоповнюють та взаємозалежать одна від одної. Так, умови для впровадження виробничих інновацій створюють адміністративні інновації або, навпаки, виробничі інновації породжують адміністративні. Соціальні інновації стають дієвими за умови сталого розвитку, що забезпечується виробничими інноваціями, або, навпаки, результативні соціальні інновації дають поштовх до активного впровадження виробничих інновацій. Таким чином, інноваційний розвиток регіону в сучасних умовах можна визначити як сукупність перманентних взаємопов'язаних виробничих, адміністративних та соціальних інновацій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності регіону. При цьому базою інноваційного розвитку промислового регіону слугує інноваційний розвиток промисловості, а ключовим елементом інноваційного розвитку промисловості – інноваційний розвиток машинобудівного комплексу.

Висновки. На основі викладеного вище матеріалу можна зробити такі висновки:

1. Конкурентоспроможність регіону в сучасних умовах залежить в першу чергу від частки інноваційної та частки машинобудівної продукції в загальному

обсязі реалізованої промислової продукції регіону. Провідна роль саме цих параметрів зумовлена тим, що економічний розвиток передусім передбачає підвищення ефективності господарської діяльності, яке досягне завдяки впровадженню технічних та процесних інновацій, тобто нової техніки та обладнання, виробленого машинобудівними підприємствами. Інноваційна діяльність у машинобудуванні стимулює комплексні інновації в інших галузях, забезпечуючи інноваційний розвиток економіки регіону та країни в цілому.

2. Машинобудівна галузь нерівномірно розташована на території України. 53 % товарної продукції машинобудування виготовляють підприємства Донецького та Придніпровського економічних районів. На цих підприємствах зайнято 51 % чисельності виробничого персоналу і використовується 55 % вартості виробничих фондів машинобудівної галузі України. Статистичні дані демонструють, що машинобудівний комплекс Донецької області в межах промисловості даного регіону виступає точкою інноваційного зростання, перевищуючи середньорегіональні показники у частці інноваційної продукції та кількості впроваджених нових технологічних процесів. Ці дані підтверджують тезу про специфічну роль машинобудування в стимулюванні інноваційного розвитку, а отже, і в забезпеченні конкурентоспроможності промислового регіону.

3. Спрощена модель інноваційного розвитку регіону являє собою сукупність перманентних взаємопов'язаних виробничих, адміністративних та соціальних інновацій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності економіки регіону. При цьому інноваційний розвиток регіону базується на інноваційному розвитку його промисловості, який в свою чергу залежить від інноваційного розвитку машинобудівного комплексу. В інноваційній політиці доцільним є стимулювання пріоритетної галузі в цілому, проте повинен передбачатись певний контроль і централізоване втручання держави з метою управління процесом розвитку.

1. *Лазарева Е. В.* Влияние инновационной деятельности на уровень конкурентоспособности регионов // *Экономические инновации*. – 2003. – № 17. – С. 115–129.

2. *О ранговом методе* реализации потенциала сравнительной конкурентоспособности промышленности регионов Украины / *А. И. Амоша, В. И. Ляшенко, М. В. Дубинина, В. Н. Марченко* // *Прометей*. – 2005. – № 2(17). – С. 78–97.

3. *Селезнев А. З.* Конкурентные позиции и инфраструктура рынка России. – М.: Юристъ, 1999. – 384 с.

4. *Реутов В. Є.* Міжнародна конкурентоспроможність регіону: сутність, методи оцінювання // *Економіка та держава*. – 2006. – № 4. – С. 52–54.

5. *Гельвановский М., Жековская В., Трофимова И.* Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерении // *Российский экономический журнал*. – 1998. – № 3. – С. 67–77.

6. *Сенчагов В. К.* Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие. – М.: Финстатинформ, 2002. – 128 с.

7. *Простаков Г.* Тяжелое машиностроение // Украинская инвестиционная газета. – 2003. – № 14. – С. 12.
8. *Статистичний щорічник* Донецької області за 2005 рік / Держкомстат України. Головне управління статистики у Донецькій обл. – Донецьк, 2006. – 403 с.
9. *Статистичний щорічник* Донецької області за 2004 рік / Держкомстат України. Головне управління статистики у Донецькій обл. – Донецьк, 2005. – 388 с.
10. *Статистичний щорічник* Донецької області за 2001 рік / Держкомстат України. Головне управління статистики у Донецькій обл. – Донецьк, 2002. – 355 с.
11. *Статистичний щорічник* Донецької області за 2002 рік / Держкомстат України. Головне управління статистики у Донецькій обл. – Донецьк, 2003. – 370 с.
12. *Статистичний щорічник* Донецької області за 2003 рік / Держкомстат України. Головне управління статистики у Донецькій обл. – Донецьк, 2004. – 376 с.
13. *Інноваційна діяльність* машинобудівних підприємств Донецької області у 2004 р.: економічна доповідь №05/1–3–11/302 / Держкомстат України. Головне управління статистики у Донецькій обл. – Донецьк, 2005. – 11 с.
14. *Інноваційна активність* промислових підприємств Донецької області за 2005 р. Стат. бюлетень №1/14 / Держкомстат України. Головне управління статистики у Донецькій обл. – Донецьк, 2006. – 11 с.
15. *Астапов К.* Инновации промышленных предприятий и экономический рост // Экономист. – 2002. – № 6. – С. 44–51.